

застосування текстоцентричного підходу у формуванні історичного світогляду майбутнього інженера в процесі вивчення «Історії України».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія: Монографія. – Львів: «Ахілл», 2005. – 320 с.
2. Руденко Л. До проблеми змісту естетико-культурологічної підготовки спеціалістів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 93–100.
3. Свірстюк Т.І. Робота з текстом як основа взаємопов'язаного формування комунікативної та соціокультурних компетенцій // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип. 48 – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – С.100–103.
4. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2001. – 544 с.

Вознюк О. Н. ПРИМЕНЕНИЕ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПОДХОДА В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются основные подходы к формированию у студентов технического высшего учебного заведения исторической компетентности на основе культурно-исторических образцов.

Ключевые слова: учебная информация, текстоцентричный метод, Интернет, телевидение.

Voznjuk O. APPLICATION OF TEXT CENTERED APPROACH IN STUDY OF HISTORY UKRAINE

Basic approaches to forming at the students of technical higher educational establishment of historical competence on the basis of cultural and historical standards are examined in the article.

Key words: educational information, tekstotsentrichny method, the Internet, television.

УДК 94 (477)

О.В. Дудник

УМАНЩИНА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

В статті проаналізовано окремі документальні джерела та історіографічні дослідження XVII–XIX ст., які містять відомості про Уманщину періоду національно-визвольних змагань середини XVII ст.

Ключові слова: Національно-визвольна війна, Уманщина, уманське козацтво, Уманський полк.

Кожен регіон української землі має свою самобутність. Саме з таких частинок складається єдине ціле – історія України. У зв'язку з цим актуальним є дослідження регіональної історії. Історія Уманщини, як значного регіону Правобережної України, значно доповнює загальну історію нашої держави.

Про події Визвольної війни українського народу середини XVII ст. нагромаджено значний масив першоджерел та літератури. Більшість матеріалів відводиться висвітленню місця та ролі окремих земель України і Уманщини зокрема.

Пропонована стаття є спробою узагальнити і проаналізувати історичну базу дослідження (впродовж XVII–XIX ст.) історії Уманщини доби Української національно-визвольної революції середини XVII ст.

Українська національно-визвольна революція 1648–1676 рр. стала об'єктом дослідження багатьох науковців, починаючи з XIX ст. У цей час були підготовлені дослідження загальноісторичного характеру, які формують уявлення про державотворчі процеси на теренах України і без яких важко досліджувати історію Уманщини періоду козацької доби. До них можна віднести праці вчених, які у вітчизняній історіографії становлять народницький напрям, зокрема М. Максимовича [1], М. Костомарова [2], В. Антоновича [3], Д. Яворницького [4]. Ці фундаментальні студії української історії, в яких відображалася роль і місце козацтва в історії

України, при висвітленні історичних подій автори частково наводили дані з історії уманського козацтва.

Дослідження історика М. Владимирського-Буданова [5] репрезентують важливі дані, які уможливають окреслити кордони та визначитися щодо територіальних меж Уманського полку. Так на заході Уманський полк межував з Кальницьким (Вінницьким) та Брацлавським полками, на півночі та на північному сході – з Білоцерківським та Паволоцьким. А історичні дані, наведені М. Костомаровим в його монографії, дають можливість уточнити межі Уманщини середини ХУІІ ст. – «Уманський, под начальством Йосифа Глуха в нынешнем уезде Уманском, в восточной части Гайсинского и Липовецкого и западной части Звенигородского. Это земля носила название – Уманщина» [2, с. 257].

Отже територія Уманського полку була дещо обмежена порівняно з територією історичної Уманщини, оскільки східна частина території так званої Уманщини (згодом Звенигородщини) була віднесена до інших полків: Білоцерківського, Корсунського.

У наукових студіях М. Костомарова досліджується військова історія уманського козацтва, переплетена політичними комбінаціями, переворотами, відступами і компромісами. За свідченням історика, той факт, що П. Суховію і М. Ханенку на початку 1669 р. вдалося відхилити від П. Дорошенка шість полків, і втому числі й Уманський, призвів до трагічної ситуації – «Дорошенко был на краю своего падения» [2, с. 306]. А в 1674 р. уманські козаки визнали протекторат Росії.

Питанню відродження Уманського полку після Національно-визвольної війни 1648–1676 рр. надається увага в науковій розвідці М. Максимовича. Автор стверджує, що Уманський полк в 1709–1782 рр. був за Росією [1, Т. 1, с. 697]. Слід зазначити, що питання щодо року відродження Уманського полку до кінця не з'ясоване. Представники української історіографії ХХ ст. (М. Слабченко, Н. Полонська-Василенко) заперечують крайню межу існування Уманського полку за М. Максимовичем і наводять вагомні аргументи, що з 1711 року полк відійшов до Польщі. Цінним для історії уманського краю ХУІІ ст. є відтворена М. Максимовичем жахлива картина уманської трагедії 1674 р., і як наслідок «кров текла реками» [1, с. 312].

Чимало інформації із досліджуваної проблеми містить дослідження А. Смоктія [6]. Описуючи картину розорення турецько-татарським військом Умані в 1674 р., автор справедливо зауважує, що після цієї кривавої події Умань з укріпленого торговельного міста перетворилося на «на незначительное селение, в котором находили убежище бездомные скитальцы, существовавшие грабежом и разбоем» [6, с. 423].

Важливі відомості щодо подій Руїни на Уманщині є у доробку краєзнавця В. Іващенко [7].

Велика заслуга в пошуку джерельної бази історії Уманщини означеного періоду належить Ю. Мицику. У своєму науковому доробку «Умань козацька і гайдамацька» подано копії і оригінали документів з бібліотеки Чарторийських у Кракові, з архіву Замоїських, які проливають світло на хід антипольської боротьби на Уманщині [8].

Джерельна база дослідження розширена і за рахунок документів ХУІІ–ХУІІІ ст. з наукових видань, що здійснювалися із кінця ХІХ–на початку ХХ ст. в археографічних центрах Москви, Петербурга, Києва та Львова. Серед них «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» [9], та «Архив Юго-Западной России» (документи і відписки до російського царя, листи гетьманів, воєвод, уманських полковників, скарги польської шляхти) допомагають відтворити історичну канву подій на території уманського краю [10].

Єдиним джерелом на сьогодні, в якому міститься достатня інформація щодо кількісного складу Уманського полку і його адміністративно-територіального устрою, господарства, є «Реєстр Війська Запорізького 1649 року» [11].

Оригінальна історична інформація про Умань і Уманський козацький полк доби Визвольної війни українського народу середини ХУІІ ст. містять козацькі літописи. Це, насамперед, літописи Самовидця [12], Самійла Величка [13] та Григорія Граб'янки [14]. Наведений у творах матеріал свідчить про участь уманського козацтва в реалізації гетьманом Б. Хмельницьким забезпечення найкращих зовнішньополітичних умов для боротьби з Польщею; протистояння гетьманів М. Ханенка і П. Дорошенка і відзначає позиції уманського козацтва у цьому протистоянні. Літописці малюють картину жахливих розорень уманської землі, заподіяних турками і татарами, і висловлюють вороже ставлення до політики кримських ханів та турецьких султанів. Українські літописці одностайно зараховували Уманську трагедію

1674 року до найбільших трагедій часів Руїни, намагалися віднайти її причини. Найповніше виклав їх Самійло Величко, вказавши на агресію сусідніх держав та політику гетьманів П. Дорошенка, М. Ханенка, й І. Самойловича.

Великий інтерес до подій, пов'язаних з Уманщиною другої половини XVII ст., виявив у своїй «Кройніці о землі Польской» їх сучасник Феодосій Сафонович [15]. У джерелі Умань згадується 12 разів за період з 1648 до 1654 р. для дослідження історії уманського краю другої половини XVII ст. твір Ф. Сафоновича є джерелом першорядного значення.

Досліджуваний регіон згадується часто в пам'ятці української історіографії першої половини XIX ст. – «Історії русів» [16]. Автор твору фіксує військово-політичні події на території краю, а саме позицію уманського козацтва в протистоянні старшинських угруповань у боротьбі за гетьманську булаву в часи Руїни.

Серед письмових джерел з історії України другої половини XVII ст. важливе місце займають описи, щоденники, подорожні нотатки та інші записи, авторами яких були іноземці, що в той час жили чи бували на Україні. У них розповідається про Визвольну війну 1648–1654 рр., наводяться цікаві подробиці про культуру і побут українського народу, докладні відомості про окремі міста і села. Найбільш детальними і цінними в цьому аспекті є записки П'єра Шевальє [17], Павла Алеппського [18], Конрада Якоба Гільдебрандта [19], Евлія Челебі [20], а також Літопис Малоросії Ж.Б. Шерера [21].

«Історія війни козаків проти Польщі» секретаря французького посольства в Польщі П'єра Шевальє містить цікавий матеріал щодо виникнення козацтва, історії його військових походів, особливостей у побуті, звичаїв тощо. Шевальє згадує і Умань, вказує на міцність оборонних споруд, пояснюючи це тим, що населення будувє їх для збереження свого майна та життя від «татар, які часто навідаються в ці краї» [17, с. 43]. Автор відносить місто Умань до найвидатніших міст-фортець України.

Унікальним джерелом до історії України і загалом, Уманщини зокрема є книга «Подорож Патріарха Макарія», яку написав його син Павло Алеппський. У книзі подається чимало інформації про Уманщину літа 1654 року, після чергового руйнівного набігу татар. Маршрут подорожніх пролягав через козацькі поселення Уманщини: Соболівка, Степанівна, Янів, Талалаївка, Умань, Маньківка, Краснопілка та Буки. Надзвичайні враження на сина антиохійського патріарха Макарія справила Умань. Він, описуючи все побачене тут, не жалів епітетів та метафор. Умань була першим великим українським містом на шляху мандрівників. До нашого часу не збереглися фортифікаційні споруди Умані XVI–XVII ст., тому опис Уманської фортеці Павлом Алеппським дає можливість скласти чітке уявлення про її первісний стан. Автор повідомляє: «...дісталися до великого міста з трьома фортецями, у трьох віддалених ділянках міста. Одна фортеця, що на пагорбі, є величезною. Коли ми були там, її якраз відбудовували: копали рови, зміцнювали вежі, ставили гармати» [18, с. 22]. Автор «Подорожі...» подає відомості про вигляд міста Умані, його забудову, архітектурні особливості. Місто Умань, як зазначив Павло Алеппський, було значним економічним, торговим центром на Україні.

В Україні побував славетний турецький мандрівник і мемуарист Евлія Челебі. Челебі не залишив поза увагою і Умань. Встановити час його перебування в місті складно. Хоча Челебі був мусульманином і високопоставленою особою Османської імперії, проти якої воювали козаки, проте й він не міг стримати свого захоплення Україною і зокрема Уманню. Автор «Книги подорожей» описує міцні оборонні укріплення Умані. Іноземці у своїх описах України одноставно свідчать, що вона була густозаселеною. Е. Челебі наводить такі дані: в Умані було 9 тис. дворів [20, с. 88], Павло Алеппський зазначив, що в українських містах, в тому числі і в Умані, проживало 40–50 і більше тисяч населення [18, с. 16]. Цілком можливо, що відомості про кількість будинків і чисельність міського населення Умані, наведені іноземцями, перебільшені. Але навіть і в такому разі безсумнівно, що місто Умань за своїми розмірами не поступалося перед містами Західної Європи. Конкретні дані П. Алеппського і Е. Челебі про високу густоту населення на Уманщині, чисельність і її багатолюдність мають велику наукову цінність.

У 1656–1657 рр. німецький священник Конрад Якоб Гільдебрандт супроводжував у мандрівці по Україні шведського посла Готгарда фон Веллінга, направленого з офіційною місією до Богдана Хмельницького. Гільдебрандт лишив записки про свою подорож, в яких є згадки про Умань. Українське населення мандрівник називає загальною назвою «козаки». Вживання цього терміну може бути пояснене тим, що Гільдебрандт відвідував Україну саме

тоді, коли український народ розгорнув самовіддану боротьбу за своє національне і соціальне визволення. Німець за національністю, Гільдебрандт цікавиться ставленням козаків до німців, і саме в Умані він дізнається, що «оповідали нам декотрі німці-ремісники, котрих козаки полонили були в польській війні, – їх козаки люблять та не так легко випускають» [19, с. 53].

Цінну спадщину становлять картографічні праці Гійома-Левассера де Боплана [22]. На картах України, складених Бопланом, Уманщина розташована у басейні Південного Бугу. Під цим поняттям розуміється територія, що тяжіє до Умані як адміністративного, промислового, торговельного й культурного центру. На більш деталізованій спеціальній карті України на Уманщині налічується 8 міст, 21 фортеця, 45 містечок, 37 сіл. До міст віднесені Умань, Христинівка, Севаст'янівна, Маньківка. Як бачимо, на картах Боплана відбито умови напіввійськового стану й постійної безпеки, в яких знаходилася Уманщина у ХУІІ ст.

Отже існуюча джерельна та історіографічна база дозволяє прослідкувати місце уманського козацтва в українському визвольному русі середини ХУІІ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Максимович М.А. Обзорение городовых полков // Собр. Соч. Т.1. Отдел исторический. – Киев, 1876. – 847 с.
2. Костомаров Н.И. Малороссийский гетьман Зиновий Богдан Хмельницкий // Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей (репринтное издание 1873–1888 гг.). – М.: Книга, 1991.
3. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
4. Яворницький Д. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман Війська запорозьких низових козаків. // Іван Сірко: Зб. \ В.Л. Чуйка. – К., 1992. – с. 9–102.
5. Владимирский-Буданов М. Передвижение южнорусского населения в эпоху Богдана Хмельницкого. Киев, 1895. – 347 с.
6. Смоктий А.Г. Умань и Софиевка // Київська старовина. – 1882. – Т. 12. – с. 420–437.
7. Ивашенко В. Исторический очерк к 100-летию Умани и царицина сада (Софиевки). – Киев, 1895. – 57 с.
8. Мицик Ю.А. Умань козацька і гайдамацька. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 187 с.
9. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической Комиссией. – СПб., 1867. – Т.У. – 335 с.; 1869. – Т. УІ. – 279 с.; 1875. – Т. УІІІ. – 460+23 с.; 1878. – Т. ІХ. – 987+24 с.; 1878. – Т. Х. – 838 с.; 1879. – Т. ХІ. – 820 с.; 1889. – Т. ХІУ. – 902+39 с.; 1892. – Т. ХУ. – 462+25 с.
10. Архив Юго-Западной России, изданный временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утверждённую при Киевском военном, Подольском и Волыном генерал-губернаторе. – К., 1869. – Ч. У. – Т. 1; 1908. – Ч. ІІІ. – Т. 6; 1886. – Ч. УІІ. – Т. 1; 1890. – Ч. УІІІ. – Т. 2. – 859 с.
11. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підготов. до друку О.В. Тодійчук та ін.; Редкол. Ф.П. Шевченко (відп. рРед..) та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 592 с.
12. Літопис Самовидця / Вид. підготував Я.І. Дзига. – К.: Наук. думка, 1971. – 207 с.
13. Величко С.В. Літопис / Пер. з книжної української мови, вступна стаття, комент. В.О. Шевчука; Відп. ред. О.В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1997. – Т. 1. – 371 с.
14. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки / Пер. зі староукр. Р.Г. Іванченко. – К.: Т-во «Знання України», 1992. – 192 с.
15. Сафонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх. – К., 1992.
16. Конисский Георгий. История Русов / Отв. ред. В.А. Замлинский. – К.: РИФ, 1991. – 257 с.
17. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. – К.: «Томіріс», 1993.
18. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине ХУІІ века, описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским / Пер. с араб. Г. Муркоса (по рукописи Московского главного Архива Министерства Иностранных дел). – Вып. 2. От Днестра до Москвы. – М., 1897. – 210 с.
19. Олянич Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 рр. // Записки наук. т-ва ім. Шевченка. – Львів, 1937. – 154 с.
20. Эвлия Челеби. Книга путешествия. М., 1961. – 238 с.
21. Шерер Ж-Б. Літопис Малоросії або історія козаків-запорозжців... / Пер. з фр. В.В. Коптілова. – К.: Укр. письменник, 1994. – 311 с.
22. Ляскоронський В.Г. Гийом-Левасер де Боплан и его историко-географические труды относительно южной России. – К., 1901. – УП+1+44+38 с.: 5 л. карт.

Дудник О.В. УМАНЩИНА ПЕРИОДУ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ ВОЙНЫ СЕРЕДИНИ XVII СТ.: ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКИ

В статье проанализировано отдельные документальные источники и историографические исследования XVII–XIX вв., которые содержат данные об Уманщине периода национально-освободительной борьбы середины XVII в.

Ключевые слова: Национально-освободительная война, Уманщина, уманское казачество, Уманський полк.

Dydruk O.V. UMAN REGION IN THE PERIOD OF NATIONAL LIBERATION WAR XVII MID-CENTURY: HISTORIOGRAPHY AND SOURCES

The paper analyzes some documentary sources and historiographic research XVII-nineteenth century. That contain data on Umanschine period the national liberation struggle in the mid XVII.

Key word: war of national liberation, Umanschina, Uman Cossacks, Umansky Regiment.

УДК 930(100=161.2):94(477) «17»

Ю.С. Степанчук

ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ ІВАНА МАЗЕПИ СТОСОВНО КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ТА РЯДОВОГО КОЗАЦТВА У ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНОМОВНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ДІАСПОРИ

У статті характеризуються праці істориків україномовної зарубіжної діаспори присвячені внутрішній політиці гетьманського уряду Івана Мазепи.

Ключові слова: гетьманський уряд, козацька старшина, рядове козацтво, історики діаспори.

Російські та радянські історики завжди негативно відгукувалися про діяльність гетьмана Івана Мазепи. Варто лише почитати Українську Радянську Енциклопедію, щоб пересвідчитись у цьому: «Іван Степанович Мазепа – зрадник українського народу... Він проводив політику посилення феодально-кріпосницького гніту. Своїми універсалами він узаконив панщину, обмежував селянські переходи і запровадив роздачу у володіння козацької старшини рангових селян. За наказом Мазепи влаштовувалися нелюдські розправи над селянами, що виступали проти феодального гніту. Боячись народного гніву, Мазепа жив під постійною охороною найманих військ» [1, с. 303].

У той час як у працях Олександра Оглоблина [2], Теодора Мацьківа [3], Ореста Субтельного [4], Ілька Борщака та Рене Мартеля [5] ми знаходимо практично діаметрально протилежні відомості про період правління І.С.Мазепи, і, зокрема, про його соціальну політику щодо козацької старшини і рядових козаків.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити загальні засади, основні напрямки соціальної політики І.С.Мазепи щодо козацької старшини і рядового козацтва на основі окремих праць україномовної діаспори.

Внутрішня політика гетьмана Мазепи була безпосереднім продовженням політики Самойловича, але провадилася вона іншими темпами й, подекуди, іншими методами. Ця політика цілком виразно сприяла зростанню козацької старшини, зміцненню її економічної бази й соціального становища, перетворенню її на провідний стан Гетьманщини, а тим самим і на провідну верству в козацько-гетьманській державі.

Насамперед, це позначилося на старшинському землеволодінні. Старшина запопадливо освоює ще вільні (так звані «вільні військові») і вже невільні (наприклад, належні до міста) землі. Процес мобілізації землеволодіння знаходить собі завершення в концентрації маєтків у руках окремих старшинських родин. Розширюється загальна площа старшинського землеволодіння, яке поступово перетворюється із звичайного раніше володіння «до ласки войсковой» на «зуполне» володіння (тобто повну власність). Уряд сприяє цим прагненням старшини. У листі до царів 11 лютого 1691 р. Гетьман писав: «Бывшіе гетманы, а особно Иван Самойлович, имели такое дерзновение, что такие маестности (надані гетьманською владою і стверджені царською грамотою) возвращали по своему разсмотрению и не токмо по смерти таковых особ женам и детям их маестности владети никогда не допускали и грамоты ваши монаршеския у них имали, по